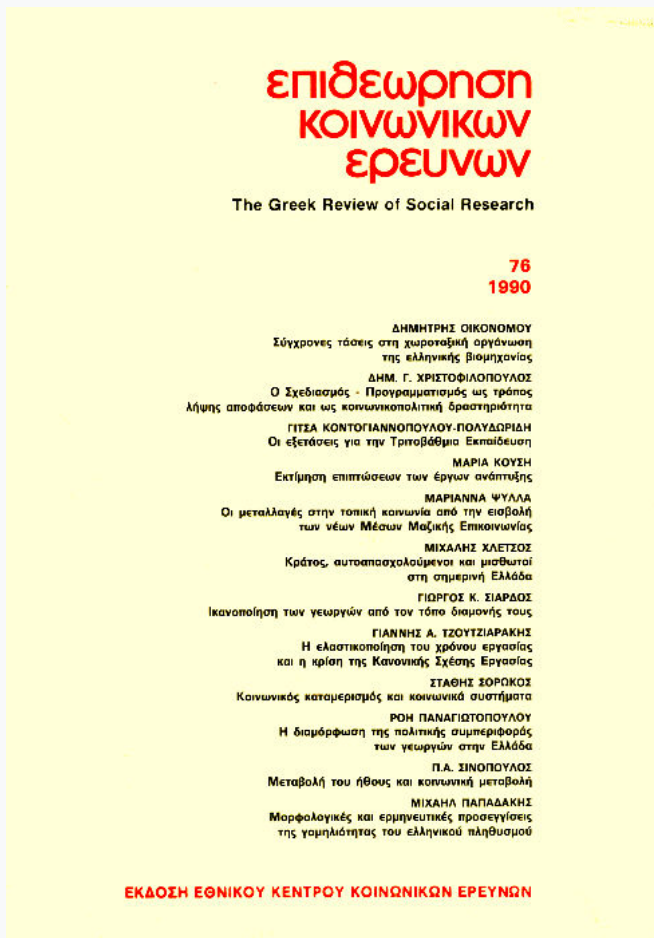

The Greek Review of Social Research

Vol 76 (1990)

76

Κοινωνικός καταμερισμός και κοινωνικά συστήματα

Στάθης Σωρώκος

doi: [10.12681/grsr.948](https://doi.org/10.12681/grsr.948)

Copyright © 1990, Στάθης Σωρώκος

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Σωρώκος Σ. (1990). Κοινωνικός καταμερισμός και κοινωνικά συστήματα. *The Greek Review of Social Research*, 76, 201–208. <https://doi.org/10.12681/grsr.948>

Στάθης Σορώκος

**ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟΣ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ**

1. Η ΚΙΝΗΣΗ ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΓΙΓΝΕΣΘΑΙ

Ένα ερώτημα που βασικά μπαίνει a priori γι' αυτόν που θέλει να προχωρήσει στη συστηματική μελέτη των κοινωνικών φαινομένων είναι η επισήμανση και οργανική ιεράρχησή τους, έτσι ώστε να μπορεί να οδηγηθεί σε μια περαιτέρω κατανόηση της διαλεκτικής τους σχέσης που δεν είναι άλλη από την ίδια τη διαλεκτική του κοινωνικού γίνεσθαι.

Επειδή δεχόμαστε ότι διαλεκτική σχέση υπάρχει αναφορικά προς όλα τα κοινωνικά φαινόμενα, κι αυτό ισχύει ακόμα και για κείνα τα φαινόμενα που θεωρούνται ως ανομικά ή περιθωριακά σε σχέση προς τα άλλα, θα πρέπει να δεχτούμε και την ύπαρξη μιας βασικής αιτίας ή λογικής του συνόλου αυτών των φαινομένων που δεν μπορεί να είναι άλλη από μια φυσική αρχή ή ιδιότητα που διέπει τη ζωή του ανθρώπου και κατ' επέκταση της κάθε ανθρωπίνης κοινωνίας. Βέβαια πάρα πολλοί αναζήτησαν και προσδιόρισαν εξωτερικά και ποικίλα αίτια που αρχίζουν από την παραδοχή μιας υπέρτατης δύναμης, του Θεού, που «τα πάντα κινεί και ορά», και τελειώνουν στην πλήρη αυτοδυναμία της κοινωνίας, που λειτουργεί ως ζωντανός οργανισμός (οργανική θεωρία).

Όμως όλες οι επιστημονικές υποθέσεις δεν αποκλείουν την αναζήτηση μιας γενικής αρχής στον ίδιο τον άνθρωπο, που αποτελεί το κατεξοχήν κοινωνικό υποκείμενο και που γι' αυτόν το λόγο, ενώ αποτελεί το κύριο στοιχείο της κάθε κοινωνικής συγκρότησης, δεν παύει να δρα αυτόβουλα και συνεπώς ελεύθερα στα πλαίσια της κοινωνίας στην οποία ανήκει, ή τουλάχιστον δεν παύει να θέλει και να προσπαθεί να δρα αυτόβουλα και ελεύθερα στα πλαίσια της κοινωνίας αυτής. Αντί λοιπόν να αναζητούμε εξωτερικά αίτια για το διαρκές αυτό διαλεκτικό γίνεσθαι, γιατί να μην αναζητήσουμε αυ-

τή τη βασική αρχή την οποία προαναφέραμε τουλάχιστον ταυτόχρονα και στον ίδιο τον άνθρωπο, που δεν παύει να αποτελεί σε όλες τις φάσεις τη βασική προϋπόθεση και την «πρώτη αιτία» του διαλεκτικού γίνεσθαι και των επιμέρους κοινωνικών φαινομένων;

Ο Αριστοτέλης πρώτος διατύπωσε την άποψη ότι η αρχή, την οποία ζητάμε, δεν είναι άλλη από την αρχή της ίδιας της ζωής, που αποτελεί και την ουσία της ανθρώπινης υπόστασης. Τούτο ξεκινάει από τη βασική αριστοτελική υπόθεση ότι η κίνηση αποτελεί την αρχή όλων των φαινομένων, και ειδικότερα για τα κοινωνικά φαινόμενα ισχύει η υπόθεση της αυτόβουλης (ελεύθερης) κίνησης η οποία προέρχεται από τον ίδιο τον άνθρωπο.¹ Τούτο δε γιατί «πάσαι μιν αι ουσίαι κατά φύσιν τινές αρχαί, διό και εκάστη πολλά δύναται τοιαύτα γεννάν, οίον άνθρωπος ανθρώπους, ζών όλως ζώα και φυτόν φυτά».² Για να επιστημάνει περαιτέρω: «ο άνθρωπος και πράξων τινών εστίν αρχή μόνον των ζώων».³

Αν λοιπόν θεωρήσουμε την τάση για κίνηση ως σύμφυτη ιδιότητα της ζωής, η οποία προκειμένου για τον άνθρωπο δεν μπορεί να είναι παρά αυτόβουλη και ελεύθερη, τότε αυτή είναι και η βασική αρχή, η κινητήρια δύναμη, για όλη τη διαλεκτική πορεία του κοινωνικού γίνεσθαι και δεν μας απομένει, θεωρώντας αυτή την τάση ως δεδομένη, παρά να διερευνήσουμε τις πιθανότερες διεξόδους της. Και παρότι είναι στενά συνυφασμένη με την ατομική υπόσταση του ανθρώπου, του οποίου αποτελεί την ουσία, δεν πρέπει να μας διαφεύγει και η συλλογική υπόσταση του ανθρώπου, η κοινωνική διάσταση της κίνησης, η οποία εκφράζει το κοινωνικό. Αυτό δε γιατί η συλλογική κίνηση δεν παύει να αποτελεί άθροισμα ταυτόχρονων και προς την ίδια κατεύθυνση ατομικών κινήσεων και πράξεων, αλλά και κάτι περισσότερο από αυτό. Τους μηχανισμούς και το πλέγμα όλων αυτών των συλλογικών κινήσεων η κοινωνιολογία οφείλει να διερευνά χωρίς ποτέ να τις διαχωρίζει από τον φυσικό, οργανικό τους φορέα, τον άνθρωπο, ως ατομική ή συλλογική υπόσταση.

1. «Ο δ' άνθρωπος αρχή κινήσεως τινός, η γαρ πράξις κινήσις» και περαιτέρω «όσων πράξεων ο άνθρωπος εστίν αρχή και κύριος, φανερόν ότι ενδέχεσθαι και γίνεσθαι και μη, ὡν γε κύριος εστί του είναι και του μη είναι». Πρβλ. Αριστ., *Ηθικά Ευδήμεια* (1222b, 28-30 και 1223a, 4-6).

2. Αριστ., ό.π. (1222b, 15-16).

3. Αριστ., ό.π. (1222b, 18-19).

2. ΟΙ ΕΠΙΚΡΑΤΕΣΤΕΡΕΣ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ: ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΣΥΝΘΕΣΗ

Δεχόμενοι την κίνηση ως πρώτη αρχή της ατομικής και συλλογικής δράσης του ανθρώπου δεν σημαίνει ότι αποκλείουμε η κίνηση να διέπεται από συγκεκριμένες τάσεις. Εξάλλου ακόμα και αν δεχτούμε αντικειμενικούς διαλεκτικούς κανόνες και εξωτερικές δυνάμεις που προσδιορίζουν την κίνηση, αυτό δεν σημαίνει ότι το *ον*, δηλαδή ο κάθε άνθρωπος αλλά και η κάθε ομάδα δεν επιδιώκουν να προσαρμόσουν την κίνηση αυτή σε ειδικούς στόχους και σε μια αντίστοιχη λογική.

Τούτο είναι αναπόφευκτο όχι μόνο γιατί ο άνθρωπος είναι το κατεξοχήν λογικό *ον* στη φύση και επομένως κάθε κίνησή του περνάει αναγκαστικά από κάποιες διεργασίες του λογικού του για να εκδηλωθεί, αλλά και γιατί η κίνηση αυτή δεν γίνεται «άνευ σκοπού» από το *ον*, αλλά έχει έναν σημαντικότερο στόχο, δηλαδή την προσαρμογή του εξωτερικού του περιβάλλοντος στις δικές του ανάγκες και παράλληλα την προσαρμογή του ίδιου του όντος υποστασιακά στις εξωτερικές συνθήκες. Αυτή η αμοιβαία ανάγκη προσαρμογής της υπόστασης του όντος και του εξωτερικού του περιβάλλοντος δικαιώνει την κίνηση, γιατί με αυτήν το *ον* εξασφαλίζει την επιβίωσή του.⁴

Το *ον* διαμορφώνει λοιπόν σταδιακά την υπόστασή του με την εξωτερική του, που έστω και αν φαίνεται ανακλαστική και αυθόρμητη, διέπεται από τη λογική της διαμόρφωσης του όντος και δεν είναι άλλη από τη λογική του καταμερισμού ρόλων, στα πλαίσια ενός οργανικού συνόλου, της κοινωνίας.⁵ Μια βασική τάση της κίνησης κατά συνέπεια είναι η τάση του καταμερισμού που οδηγεί στη διαφοροποίηση των κοινωνικών όντων, αλλά και στις αντιθέσεις του αντικειμενικού κόσμου.

Η συνεχής εξάλλου αυτή τάση κοινωνικού καταμερισμού, που δεν αφορά μόνο την εργασία αλλά κάθε είδους δραστηριότητα, κάθε είδους κίνηση, θα ήταν ατελής γιατί δεν θα οδηγούσε στη διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης υπόστασης κοινωνικού ανθρώπου και κοινωνίας αν δεν συμπληρωνόταν από μια αντίρροπη τάση ανασύνθεσης των μερών και αρμονικής συνύπαρξης των ιδιαιτεροτήτων στα πλαίσια της κοινωνίας. Η διαδικασία αυτή της ανασύνθε-

4. Την κίνηση αυτή του όντος ο G.W.F. Hegel την αποκαλεί ως γνωστόν «εξωτερικήουση». Αυτή την ίδια ενέργεια ο Μαρξ την αποδέχεται ως εξαρτημένη εργασία, τη μόνη παραγωγική δραστηριότητα. (Πρβλ. G.W.F. Hegel, *Phänomenologie*, και K. Marx, *Χειρόγραφα 1844*).

5. Οι απόψεις για τη δικαιολόγηση του καταμερισμού είναι πάρα πολλές. Πρώτος ο Πλάτων ανάγει τη δημιουργία της ανθρώπινης κοινωνίας στην ανάγκη του καταμερισμού των έργων. Η κοινωνική αδικία οφείλεται κυρίως στην αντίφαση ανάμεσα στη συμμετοχή, στον καταμερισμό της παραγωγικής δραστηριότητας και την κοινωνική αναγνώριση και αμοιβή.

σης, της επανενσωμάτωσης, είναι εξίσου απαραίτητη για την εξασφάλιση της αμοιβαίας προσαρμογής και αρμονικής συμπλήρωσης της λειτουργίας από-μου και κοινωνίας.⁶ Αν ο καταμερισμός αυξάνει τις κοινωνικές αντιθέσεις, η πραγματική κοινωνική ανασύνθεση οδηγεί στη σταδιακή εναρμόνισή τους, στη μετατροπή τους δηλαδή σε συμπληρωματικές, ώστε να μπορούν να λειτουργήσουν ως ένα οργανικό σύνολο.

Οι δύο αντιφατικές κινήσεις του καταμερισμού και της ανασύνθεσης λειτουργούν γι' αυτό συμπληρωματικά και παράλληλα. Αυτό έχει αποτέλεσμα την εμφάνιση κατά την πορεία αντιφατικών θεσμών και φαινομένων που παρά ταύτα βρίσκονται όλα μέσα στη λογική του κοινωνικού γίνεσθαι, και είναι εξίσου απαραίτητα για τη λειτουργία της κοινωνίας και την ολοκλήρωση του όντος. Οι δύο μαζί κινήσεις είναι σύμφυτες και συναποτελούν τη δυναμική του κοινωνικού γίνεσθαι. Η ιεράρχηση με βάση τις επικρατέστερες μορφές καταμερισμού και ανασύνθεσης είναι κι αυτή αποτέλεσμα μιας διαλεκτικής ισορροπίας των αντίστοιχων τάσεων και κινήσεων, ενώ το όλο πλέγμα καταμερισμού και ανασύνθεσης που χαρακτηρίζει τις αντίστοιχες κοινωνίες βρίσκεται σε συσχετισμό προς τη γενικότερη ιστορική συγκυρία και τον τρόπο παραγωγής. Στον τελευταίο περιλαμβάνεται η τεχνολογία και η τεχνική πρόοδος γενικά.

Τέλος, στις βιομηχανικές κοινωνίες της εποχής μας μπορούμε να πούμε ότι ο καταμερισμός των οικονομικών δραστηριοτήτων και της εργασίας είναι καθοριστικός όχι μόνο για τις σχέσεις παραγωγής, αλλά και για το όλο πλέγμα του κοινωνικού καταμερισμού. Αντίθετα, σε κοινωνίες με χαμηλή παραγωγική δραστηριότητα το παγιωμένο σύστημα παραγωγής δεν επιτρέπει την ανάπτυξη νέων μορφών κοινωνικού καταμερισμού, και η στασιμότητα του όλου πλέγματος δραστηριοτήτων επιτρέπει την αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων, της κοινωνικής επικράτησης και καταπίεσης.

Η ανάδειξη γενικά μιας ιεραρχίας κοινωνικής, που σημαίνει αντίστοιχα μια κοινωνική επιλογή των διαδικασιών καταμερισμού και ανασύνθεσης και την ταύτισή τους με ορισμένες κοινωνικές ομάδες ή τάξεις, περιορίζει την κοινωνική κινητικότητα, επιβραδύνει το διαλεκτικό γίνεσθαι της κοινωνίας, μειώνει την ελευθερία επιλογής και αυξάνει την κοινωνική αδικία.⁷

6. Η μη εναρμόνιση των αντιφατικών επιμέρους κινήσεων μπορεί να εκφυλισθεί εύκολα σε καταπίεση και εκμετάλλευση των ασθενέστερων οικονομικά και κοινωνικά από τους ισχυρότερους. Γι' αυτό οι μηχανισμοί αυτοί πρέπει να λειτουργούν με δημοκρατικές διαδικασίες και να αποβλέπουν στην ομαλότερη λειτουργία της κοινωνίας που συμβαδίζει με την εξασφάλιση μεγαλύτερης κοινωνικής και ατομικής ελευθερίας στο σύνολο των πολιτών. Η συμμετοχή των ίδιων των πολιτών εξασφαλίζει εδώ τη σωστή και κοινωνικά δίκαιη λειτουργία.

7. Μπορούμε να πούμε ότι οι ταξικές διακρίσεις οφείλονται σε μια κοινωνική άδικη ιεράρχηση, που δίνει πλεονεκτήματα σε μια κοινωνική τάξη εις βάρος του υπολοίπου της κοινωνίας.

3. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η ιεράρχηση και η κοινωνική ανισότητα και αδικία που αυτή συνεπάγεται έχει αποδειχτεί ότι στην πράξη είναι σχεδόν αναπόφευκτες. Χρειάζεται μια συνεχής κοινωνική πάλη για να μειωθούν τα μειονεκτήματα αυτά. Ο περιορισμός των ατομικών και συλλογικών ελευθεριών είναι το επαχθέστερο αποτέλεσμα της κοινωνικής αδικίας, που προκύπτει από τους καταπιεστικούς περιορισμούς που επιβάλλουν οι αντίστοιχες κοινωνικές δομές.

Στις σύγχρονες κοινωνίες τη στέρηση αυτού του είδους ουσιαστικής ελευθερίας συμμετοχής στο κοινωνικό γίνεσθαι αναπληρώνουν κάποιες άλλες ελευθερίες, από τις οποίες νομίζω η σημαντικότερη είναι η κοινωνική κινητικότητα, η δυνατότητα δηλαδή μετακίνησης που έχει το κάθε άτομο στον γεωγραφικό χώρο και στην παραγωγική διαδικασία. Αν η κινητικότητα αποτελεί την ειδοποιό διαφορά των λεγόμενων ανοιχτών κοινωνιών ή απλώς είναι ένα, ανομικό ίσως, φαινόμενο των αυστηρά ορθολογικών κοινωνιών μας, αποτελεί ερώτημα που πρέπει να διερευνηθεί. Οπωσδήποτε όμως η κινητικότητα αυξάνει την ελευθερία και τις δυνατότητες επιλογών του κοινωνικά εντεταγμένου ατόμου, άρα τείνει προς τη δημιουργία μιας περισσότερο ελεύθερης κοινωνίας, όπως θέλουμε να πιστεύουμε άλλωστε ότι συμβαίνει για την «ανοιχτή κοινωνία». Θα μπορούσαμε δε να πούμε ότι η κινητικότητα δεν αποτελεί απλώς αντιστάθμισμα στη διαφοροποιημένη και ολοκληρωμένη κοινωνία αλλά και μια συνέχεια της «κίνησης» προς άλλες μορφές σχέσεων.

Δεν θα πρέπει εξάλλου να ξεχάσουμε ότι το διαλεκτικό γίνεσθαι είναι μια κίνηση όχι μόνο μέσα στα πλαίσια ενός δεδομένου κοινωνικού συστήματος αλλά και προς άλλα κοινωνικά συστήματα που παράγονται από το ίδιο διαλεκτικό γίνεσθαι διαδοχικά.⁸ Αυτή η ιστορική διαδοχή των μορφών οργάνωσης των κοινωνιών και των κοινωνικών συστημάτων εξασφαλίζει όχι μόνο τη συνεχή δυνατότητα της διαλεκτικής κίνησης, που διαφορετικά θα σταματούσε όταν το δεδομένο κοινωνικό σύστημα σταδιακά θα ολοκληρωνόταν, αλλά και τη δυνατότητα για άλλες μορφές ελευθερίας, αντίστοιχες προς τα νέα κοινωνικά συστήματα. Η κινητικότητα όμως στα πλαίσια του ίδιου του συστήματος διευκολύνει απλώς την επιβίωση και προπαρασκευάζει το

8. Η διαδοχή των κοινωνιών αποτέλεσε ως γνωστόν αντικείμενο μελέτης κατ' αρχάς στον Πλάτωνα. Πρβλ. *Πολιτεία*. Οφείλουμε επίσης να υπενθυμίσουμε τις απόψεις του Μαρξ (κομμουνιστική κοινωνία) και του Κ. Ροππερ (κλειστή κοινότητα και ανοιχτή κοινωνία), που χωρίς να διατυπώνουν κάποια συγκεκριμένη θεωρία μετάβασης, αποδέχονται την αύξηση της ελευθερίας με το πέρασμα σε ανώτερες μορφές κοινωνικής οργάνωσης. Πρβλ. Κ. Μαρξ, *Fr. Engels, Μανιφέστο*, και Κ. Ροππερ, *The open Society*.

μετασχηματισμό του συστήματος, που δεν μπορεί παρά ταύτα να το ανατρέψει ή να το βγάλει από την κρίση του.

4. Η ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΑΣΥΝΘΕΣΗΣ

Από τα όσα προαναφέραμε για τις κυρίαρχες τάσεις καταμερισμού και ανασύνθεσης στα πλαίσια του κοινωνικού γίνεσθαι διαφαίνονται τα ποικίλα και μεγάλα κοινωνιολογικά προβλήματα που δημιουργεί η εξέταση αυτών των αντιφατικών κινήσεων της κάθε κοινωνίας καθώς και της κάθε ομάδας ή ατόμου μέσα σ' αυτή. Οι θεωρητικοί και διανοητές που ασχολήθηκαν κατά καιρούς ρίχνουν το βάρος στα προβλήματα που δημιουργεί κυρίως ο κοινωνικός καταμερισμός για την παραγωγική διαδικασία και την κοινωνική αδικία ή ανισότητα που αυτός προκαλεί.⁹

Στην ουσία όμως το πρόβλημα κοινωνιολογικά μπαίνει ως εξής: Πώς συμπεριφέρεται η κοινωνία με δεδομένο έναν αντίστοιχο κοινωνικό καταμερισμό; Αν ο ανταγωνισμός από τις αντιφάσεις που ο καταμερισμός προκαλεί είναι τόσο κυρίαρχος ώστε να εξαφανίζει κάθε τάση κοινωνικής αλληλεγγύης και άμιλλας, τότε η κοινωνική συνοχή επηρεάζεται από τη φάση της ανασύνθεσης που οδηγεί στην περίπτωση αυτή στη μεγιστοποίηση της κοινωνικής ανισότητας και εκφράζεται με αντιδημοκρατικές διαδικασίες ταξικής καταπίεσης και κοινωνικής βίας.

Αντίθετα, η ενίσχυση της κοινωνικής αλληλεγγύης αποτελεί η ίδια ενοποιητικό στοιχείο που περιορίζει και εναρμονίζει τις αντιθέσεις. Η αλληλεγγύη και άμιλλα είναι υπερταξική διαδικασία που επιτυγχάνει την κοινωνική συμφιλίωση σε ένα ανώτερο επίπεδο κοινωνικών και πολιτιστικών σχέσεων. Αποτελεί γι' αυτό το λόγο όχι μόνο ελεύθερη κοινωνική επιλογή αλλά οδηγεί και περαιτέρω στην παγίωση ενός ελεύθερου κοινωνικού συστήματος μέσα από δημοκρατικές διαδικασίες.

9. Σημαντική είναι η παρατήρηση που κάνει ο Μαρξ ότι ο καταμερισμός της εργασίας δημιουργεί την αντίθεση ανάμεσα στο ατομικό και το συλλογικό συμφέρον. Πρβλ. Κ. Marx, Fr. Engels, *L'Idéologie Allemande*, Κεφ. I, γαλλική έκδοση: Editions Sociales, σ. 61.

5. Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΡΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΑΤΑΜΕΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΝΑΣΥΝΘΕΣΗΣ

Το κοινωνικό σύστημα στην πραγματικότητα δεν εκφράζεται στη δυναμική του μορφή παρά με το όλο πλέγμα των εναρμονισμένων κινήσεων καταμερισμού και ανασύνθεσης καθώς και των σχέσεων που δημιουργούν. Σε δεδομένη στιγμή δεν εκφράζεται παρά με το πλέγμα των θεσμών και σχέσεων που συνδέουν το κράτος, την κοινωνία και την οικονομία.

Πράγματι, οι τρεις βασικοί κοινωνικοί σχηματισμοί που προσδιορίζουν την κίνηση που αποκαλέσαμε διαλεκτικό γίνεσθαι είναι το κράτος, η κοινωνία και η οικονομία. Μολονότι δε η κοινωνία τουλάχιστον μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί τον βασικό σχηματισμό του συστήματος, αφού έχει δυνατότητα αυθυπαρξίας και αυτοδυναμίας δράσης, θα πρέπει να δεχτούμε ότι και οι τρεις αυτοί σχηματισμοί στην πράξη είναι σύμφυτοι και αποτελούν από κοινού τους κύριους παράγοντες λειτουργίας του κοινωνικού συστήματος.

Θα μπορούσαμε δε να δεχτούμε ότι υπάρχει μια συμπληρωματικότητα ρόλων ανάμεσα στους σχηματισμούς αυτούς, γιατί παρόλο που η κοινωνία ως πρωτογενής αυτοδύναμος σχηματισμός μπορεί να ορίζει τη διαδικασία καταμερισμού και ανασύνθεσης, στην πραγματικότητα στα πλαίσια ενός ανεπτυγμένου κοινωνικού συστήματος η διαδικασία του κοινωνικού καταμερισμού επηρεάζεται αποφασιστικά από την παραγωγική διαδικασία, τις σχέσεις εξουσίας κλπ.

Κατ' αυτό τον τρόπο το κράτος με τους μηχανισμούς του μετατρέπεται στον κύριο φορέα κοινωνικής ενοποίησης και συγκράτησης της συνοχής του κοινωνικού συστήματος.

Οι δυσαναλογίες ανάμεσα στους σχηματισμούς αυτούς, οι αρρυθμίες και οι τριβές από τις σχέσεις ανάμεσα στους ξεχωριστούς ρόλους τους οδηγούν σε κρίση του κοινωνικού συστήματος, σε έντονη αναγκαστική κοινωνική κινητικότητα και προδιαγράφουν το διαλεκτικό πέρασμα προς ένα άλλο κοινωνικό σύστημα. Κι ενώ η φυσική ιστορική πορεία εξασφαλίζει περισσότερη ελευθερία μέσα από ένα ιστορικά διάδοχο κοινωνικό σύστημα, δεν συμβαίνει το ίδιο όταν με την καταπίεση ή την κοινωνική βία επιδιώκεται η συγκράτηση του παρακμάζοντος συστήματος ή το πέρασμα σε ένα λιγότερο ελεύθερο σύστημα με ιστορική οπισθοδρόμηση. Στις περιπτώσεις αυτές έχουμε όχι απλώς κρίση αλλά διάσπαση του συστήματος και αυτονόμηση των σχηματισμών του κράτους και της οικονομίας έναντι της κοινωνίας, πράγμα που επιτρέπει στο κράτος και την οικονομία να λειτουργήσουν αντικοινωνικά. Επακολουθεί ιδιοποίηση του κράτους και της οικονομίας από κάποια τα-

ξική ή άλλη κοινωνική μειονότητα, που εξυπηρετεί τα στενά συμφέροντά της δρώντας εις βάρος των συμφερόντων της υπόλοιπης κοινωνίας.

Γενικά οι ανισότητες στη δυναμική τους μορφή από τις κινήσεις καταμερισμού και ανασύνθεσης οδηγούν στην κρίση του κοινωνικού συστήματος, γιατί αυτό δεν μπορεί να λειτουργήσει ως οργανικό και αρμονικό σύνολο. Οι αντιθέσεις εξ αυτού του λόγου οξύνονται ανάμεσα στους κύριους σχηματισμούς, κράτος, κοινωνία και οικονομία. Οι αντιθέσεις αυτές οδηγούν σε κοινωνική σύγκρουση με την αύξηση των ταξικών διαφορών. Η ταξική κοινωνία είναι στην πραγματικότητα μια κοινωνία σε κρίση όπου οι ανισότητες και διαφορές ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις και τα άτομα αυξάνουν συνεχώς. Η κάθε περαιτέρω κίνηση καταμερισμού και ανασύνθεσης αυξάνει τις ανισότητες και αποβαίνει σε όφελος της κυρίαρχης ή άρχουσας οικονομικά ή θεσμικά τάξης. Στην περίπτωση τέλος αυτή η ελευθερία συνεχώς περιορίζεται και αυξάνει η καταπίεση, η βία, η εξάρτηση και η εκμετάλλευση. Η κίνηση πάλιν να είναι αυτόβουλη και να εκφράζει την ελευθερία και τη φυσική εκδήλωση της κοινωνικής ζωής. Ο περιορισμός όμως αυτός της ελευθερίας πέραν ενός ορισμένου σημείου δεν είναι δυνατός. Το κοινωνικό σύστημα έχει φτάσει τα όριά του και επίκειται η ανατροπή του από την ίδια την κοινωνία.

Στις περιπτώσεις πράγματι αυτονομίας του κράτους και της οικονομίας έναντι της κοινωνίας και αντιστροφής της πορείας του κοινωνικού γίγνεσθαι είναι φανερό ότι οδηγούμαστε προς μια φαλκίδευση όλου του συστήματος και στην κοινωνική διάλυση ή σύγκρουση. Η κοινωνία που παραμένει ο βασικός κοινωνικός σχηματισμός προσπαθεί να επαναφέρει το σύστημα στη φυσική του πορεία ή να απαλλαγεί από τα αυτονομημένα αντικοινωνικά σχήματα δημιουργώντας ένα άλλο κοινωνικό πλέγμα. Το πέρασμα όμως αυτό δεν είναι ήπιο ή ομαλό, αλλά βίαιο, χαρακτηριζόμενο από ιστορικές αντιφάσεις και παλινδρομήσεις.

Θα πρέπει εξάλλου να λάβουμε υπόψη το ρόλο των μεγθών: Με τα σημερινά μεγέθη των κοινωνιών τα κοινωνικά συστήματα είναι υπερβολικά ανεπτυγμένα και η αυτονομία του κράτους και της οικονομίας οδηγούν σε μηχανισμούς καταπίεσης εξοντωτικούς για κάθε κοινωνικό σχηματισμό. Έτσι οι κοινωνίες αποδεικνύονται σχεδόν αδύναμες να απαλλαγούν από τη συνεχή κρατική καταπίεση ή ταξική εκμετάλλευση. Και τα συστήματα αυτά όμως έχουν τα όριά τους που προδιαγράφονται από τη σύγκρουση ανάμεσα στα αυτονομημένα τμήματα ή την παρακμή τους. Το ζωντανό τμήμα της κοινωνίας απαλλάσσεται έτσι από το δεσμευτικό του κέλυφος και τείνει να δημιουργήσει το νέο κοινωνικό του σύστημα, ακολουθώντας τη διαλεκτική του πορεία.